

ІСТОРІЯ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

УДК [82.02:398(477)(091)]"18"

Концепт “преромантична і романтична фольклористика”

Роман КИРЧІВ

Доктор філологічних наук, професор,
дійсний член НТШ, провідний науковий співробітник
Інституту народознавства НАН України
79000, м. Львів, проспект Свободи, 4
e-mail: inst@ehtnolog.Lviv.ua

Автор статті, керуючись традицією європейської науки та вагомими реальними підставами, розглянув питання про необхідність виокремлення в українській фольклористичній преромантичного етапу її розвитку. Цей період є своєрідною прелюдією до власне романтичної фольклористики в Україні, яка охоплює 1810–1850-ті роки. Преромантики почали збирати і видавати фольклорні тексти переважно задля їх експонування широкому колу читачів, для антикварного колекціонування або з метою врятувати їх від втрати. Напомість їх наступники – романтики-фольклористи, записуючи та досліджуючи народну словесність, вже не обмежувалися зацікавленням фольклором лише як фактами, а розглядали його як дієвий чинник творення та демократизації нової національної культури, вбачали у ньому вираження творчого духу народу, глибокої історичної пам'яті й багатого культуротворчого потенціалу. Поняття “преромантизм”, вважає дослідник, увійшло в європейську фольклористику з аналогічним літературному смислом і означало появу в зацікавленнях усною словесністю рис та елементів, які стали визначальними для романтичної фольклористики.

Ключові слова: преромантизм, фольклористика, народна словесність, текст, культура, європейський, історія.

Фольклористика – молода наукова дисципліна. Її початки сягають кінця XVIII – перших десяти-

тиліть XIX ст., коли об'єктом пізнання все більше стає простий народ (люд) і його традиційна культура, зокрема, його художнє слово, поезія, усна словесність. Цей процес жвавого зацікавлення народом здебільшого був інспірований ідеологією романтизму – нового напрямку в літературі, науці, мистецтві, суспільному мисленні, що в той час інтенсивно розвивався у Європі і потужно впливав на зміну всієї системи світоглядних орієнтацій і цінностей. Однією з головних складових у системі цінностей, теорії, естетики та практики романтизму була неписана народна література, усна поезія – на противагу дотеперішньому її трактуванню у класицистичній і просвітницькій науці як підрядної плебейської культури.

Тривалий час зацікавлення усною народною словесністю, збирання, публікації та вивчення її текстів практикувалося в рамках дещо старшої науки етнографії – народознавчих досліджень. Назва “фольклор” (*folk* – народ, *lore* – знання, мудрість), яку запропонував у 1846 р. англійський археолог Вільям Джон Томсон стосовно давньої народної традиційної культури, поширилася згодом як міжнародний науковий термін на означення народної культури (у різному обсязі її видів), дала похідну назву і науці, що займається вивченням цієї культури, – “фольклористичі”.

Однак уже навіть при значних своїх спеціальних предметних напрацюваннях ця наука в багатьох країнах, зокрема слов'янських, продовжувала фігурувати під

назвою “етнографія”. І не тільки внаслідок дії інерції її тісного поєднання з етнографією, народопізнанням на початковому етапі становлення цієї науки, а й істотніших причин. Головною з них є та очевидна обставина, що виникання, творення та функціонування всіх складових предмета, який у науці нині зазвичай іменують фольклором, зокрема й усна народна словесність, тісно поєднана з народними звичаями, обрядами, віруваннями, трудовими процесами та іншими аспектами і реаліями народної традиційно-побутової культури – переважно більшості всього того, що належить до предметної сфери етнографії. Навіть сьогодні, коли етнографія (етнологія) та фольклористика вже досить виразно й аргументовано предметно диференційовані, з одного і з другого боку не може залишатися поза увагою реальність етнографічно-фольклорного синкретизму та їхнього предметного пограниччя.

Тож навіть, коли наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. у російських, польських, українських народознавчих студіях уже появився термін “фольклор”, дослідження та публікації стосовно фольклорних реалій іменували здебільшого етнографічними. Цей номінаційний логотип зафіксований, зокрема, і такими знаковими фольклористичними явищами свого часу, як чотиритомна “История русской этнографии” (1890–1892) О. Піпіна (1835–1904) (третій том якої присвячений історії української фольклористики) і знамените багатотомне серійне видання Наукового товариства ім. Шевченка “Етнографічний збірник” (Львів, 1895–1928). Зрештою, і свою працю з історії української фольклористики, написану в першій половині вже 40-х років ХХ ст. Філарет Колесса назвав “Історія української етнографії”¹.

Цей понятійний аспект потрібно мати на увазі, оскільки він тісно поєднаний із тривалим еволюційним процесом формування фольклористики й емансипації її в окрему науку. Фольклористики взагалі і кожної національної зокрема.

Набагато раніше перед тим, як почалося формування етнографії як науки і в її лоні відбрунькувалася поступово як галузь народознавства фольклористика, відбувався тривалий і заглиблений у давнину процес нагромадження відомостей із різних ділянок народопізнання.

Це здебільшого спонтанний, не зорієнтований спеціальними пізнавальними цілями процес: принагідні нотатки в описах подорожей давніх мандрівників, згадки в літописах, історичних пам’ятках, листуванні та інших писемних джерелах про той чи інший народ, його звичаї, обряди, світоглядні уявлення, різні реалії традиційного побуту, матеріальної, духовної та суспільної культури. І такі давніші записи народних пісень, легенд, переказів, прислів’їв, приказок тощо були інспіровані не спеціальними студіями, а скоріше інтенціями зафіксувати інформацію про складові суспільної комунікації свого часу, подати зразки усної словесності, подати їх для читання і для вжитку в рукописних і друкованих пісенниках.

Цей довготривалий процес фіксації в різних джерелах відомостей, текстів і зауваг з предметної сфери народопізнання, у тому числі й фольклористики, зазвичай називають *донауковими* зацікавленнями і трактують як передісторію зародження та становлення наукових народознавчих дисциплін. Такий попередній етап властивий формуванню етнографії взагалі (науки про походження народів, їх традиційну культуру і побут) і народознавчим дослідженням кожної етнічної спільноти – національним етнографіям, у тому числі й українській.

Хронологія та тривалість донаукового етапу зацікавлень усною народною словесністю і передісторії фольклористики як наукової дисципліни визначають по-різному. Автор відомої праці “Історія фольклористики в Європі” італійський вчений Джузеппе Кокк’яра (1904–1965) вказує на початки наукового зацікавлення

¹ Цю працю, яку не допустили до друку у свій час проофіційні радянські рецензенти, опублікували нещодавно, див. [7].

народною творчістю у Європі вже у другій половині XVIII ст., простежує активне наростання досліджень у цій сфері під впливом романтизму та становлення наукової фольклористики в кінці XVIII – першій половині XIX ст. Водночас і в цей період він бачить реалії продовження донаукових поглядів на фольклор та практик стосунку з ним¹.

Головно з періодом романтизму пов'язують дослідники початок і становлення польської фольклористики, звертаючи при цьому увагу на її передромантичну (“преромантичну”) фазу та факти тривалого попереднього донаукового зацікавлення фольклором [21, с. 109–114].

Істотно вирізняється погляд на це питання стосовно російської фольклористики. Примітним, зокрема, є те, що і в згаданій “Истории русской этнографии” О. Пипіна, і в більшості інших праць російських авторів дорадянського і радянського періодів, що стосуються цієї теми, якимось дуже загінено і маргінально по трактовано місце і роль романтизму у становленні російської фольклористики.

Вочевидь, це результат впливу т. зв. “слов'янофільства” – проофіційної ідеології, що з середини 30-х рр. XIX ст. інтенсивно культивували в Росії як опозицію, протидію “западництву” (західництву), а також апологетика панславізму під егідою царизму та обстоювання особливого, самобутнього, позаєвропейського шляху Росії, її історії й культури. Хоча вважають, що після 1860-х рр. казенне слов'янофільство зникло як ідеологічна течія, все ж і в наступні десятиліття його вплив так чи інакше проявлявся, дійшов, децю змінивши свої акценти, і до радянської доби та потужно заявив себе в іпостасі боротьби з так званим “буржуазним космополітизмом” в середині XX ст.

Однією зі складових оцього неприйняттого для слов'янофілів “западництва” вважався і романтизм, та все те, що з ним пов'язували, особливо пробудження національно-патріотичної свідомості у поневолених народів. Звідси і специфіка трактування початків наукової російської фольклористики до середини XIX ст. та її передісторії зробленого на цьому полі в попередній час, у тому числі й чималого доробку доби романтизму. Початок російської науки про фольклор пов'язували, зокрема, з діяльністю Фьодора Буслаєва (1818–1897), особливо з появою його фундаментальної праці “Исторические очерки русской народной словесности и искусства” (т. 1–2, 1862). Хоч знову ж таки, Ф. Буслаєв виразно озвучує в цій праці свою прихильність до романтичної фольклористики, зокрема міфологічної школи братів Якоба (1785–1863) і Вільгельма (1876–1859) Грімів.

Уже в радянський час російський учений Марк Азадовський (1888–1954) резонно і достатньо аргументовано заперечив у своїй праці “История русской фольклористики” (1958) таке пізніє постулювання початків науки про фольклор у Росії. Наголосив, що вже з останніх десятиліть XVIII ст. і особливо в першій половині XIX ст. можна простежити наростання прагнень до збирання, публікації, пізнання та наукового використання творів усної народної словесності, себто наявності в зацікавленнях фольклором тих якостей, які засвідчують формування наукових підходів до усної народної творчості та становлення російської науки про неї [1, с. 25].

Однак на смислі цього слушного концепту, як і зрештою, на освітленні всього процесу становлення і розвитку російської фольклористики кінця XVIII – першої половини XIX ст. істотно позначився синдром недооцінки романтизму як системи мислення і художньої культури та явної негації чи перекваліфікації того, що з ним було пов'язане². Він залишив без уваги, продовження і розвитку навіть ті аналітичні й концептуальні моменти стосовно руху фольклористики в пов'язаності з романтизмом, які містила згадувана праця О. Пипіна.

¹ Користуюся польським перекладом цієї праці, див. [18].

² Цьому періоду, властиво, і присвячена близько 500-сторінкова праця М. Азадовського.

У структуризації дослідницького нарративу книги М. Азадовського цілком відсутня категорія “романтична фольклористика”. Цю працю побудовано за північною офіційною для радянських гуманітарних наук соціологічною схемою, що наголошувала примат залежності стану та руху наукової думки й художньої культури від суспільно-політичних і соціальних процесів, класової боротьби. Для дії та впливу якихось характерних для свого часу універсальних філософських і естетичних чинників у цій схемі не залишилося місця або воно було підрядним і здебільшого зі знаком мінус.

Згідно з такою методологічною настановою засадою у хронологічному викладі матеріалу праці М. Азадовського виділено, наприклад, розділи: “Проблема фольклору в літературно-суспільній боротьбі першої чверті XIX ст.”, “Декабристська фольклористика”, “Фольклористика в післядекабристський період”, “Проблема фольклору в літературно-суспільній боротьбі сорокових років”.

Подібним чином структуровано й огляд розвитку української фольклористики у колективній праці “Українська народна поетична творчість”, виданій під егідою Академії наук УРСР [16].

Звертаємо особливу увагу на ці дві праці, оскільки вони постулювали й були узгоджені з офіційною радянською ідеологією, а отже й обов’язкові для виконання засади трактування й методології випрацювання історії фольклористики, а також як вузівські посібники для вивчення цього предмета мали тривалий вплив на дослідницькі підходи до нього. Слід зазначити, що романтизм як певна доба, складова культурного прогресу система мислення й художньої творчості якоюсь мірою здобув право на неупереджену увагу в радянській науці лише в останні десятиліття “імперії зла”. Але поняття “романтична фольклористика” не заявило себе в нашій науці і в ці останні роки.

Слід зазначити, що в працях дорадянських українських дослідників, зокрема у фольклористичних студіях М. Драгоманова й І. Франка, простежуємо непоодинокі згадки про вплив теорії та практики романтизму на активізацію зацікавлень і досліджень народної традиційної культури. Проходить ця тема і в одній із перших спеціальних спроб докладнішого огляду доробку української фольклористики – у четвертому томі “Історії літератури руської” (Львів, 1894) Омеляна Огоновського (1833–1894).

І в згаданій “Історії української етнографії” (властиво фольклористики), яку Ф. Колесса писав у першій половині 40-х років минулого століття і яку ще за життя (помер 1947 р.) пропонував до оприлюднення в радянському академічному видавництві, зауваги і судження про роль романтизму у становленні та розвитку фольклористики мають місце. Він, зокрема, наголошував: “Етнографія... зродилася в атмосфері романтизму; головною спонукою до її народження і розвитку була ідея народності, що згодом прийняла політичну закраску” [7, с. 23]. Ф. Колесса назвав підрозділ про початковий період української фольклористики “Романтична доба української етнографії” [7, с. 45].

Поняття “романтично-народницька фольклористика” бачимо і в характеристиці української усної народної словесності в першому томі статейної частини “Енциклопедії українознавства” (Мюнхен-Нью-Йорк, 1949. – С. 252).

Оця зазначена у наведених словах Ф. Колесси теза, що ідея народності згодом “прийняла політичну закраску”, містить у собі важливий смисл. Почасті він розкривається у продовженні цитованого місця: “Уже в перших публікаціях фольклору ясно виступають політичні цілі. Для їх зрозуміння варто тільки пригадати, що вони сходяться хронологічно з наполеонськими війнами, які у поневоленних народів, отже, й у деяких слов’янських народів, розбудили приспані національні почування” [7, с. 23].

Важлива інспіруюча роль романтизму у пробудженні національних почувань, національної свідомості, розбудові на народній основі національної культури су-

перечила як оснований на відомій російсько-імперській тріаді (православ'є, самодержав'є і народність) ідейно-політичній доктрині слов'янофілів, так і пізнішим ідеологічним програмам і політичній "об'єдинительській" діяльності комуно-більшовицьких правителів. В інтерпретації останніх цю роль експонували зазвичай у ще більш загостреній політично-ідеологічній інтерпретації – як чинник "буржуазного націоналізму". Тому й зрозуміло, що праця Ф. Колесси з такими несумісними з панівною ідеологією моментами не могла у свій час побачити світ.

Наведена стисла інформація засвідчує використання в українській науці поняття "романтична фольклористика". Воно, вочевидь, було сприйняте з широкого побутування в європейській науці, у тому числі західнослов'янській, зокрема в польській. Як термін це поняття залишилося у вжитку європейської фольклористики середини і другої половини минулого століття, його використовують і до нашого часу. У значенні наукового терміну до цього поняття звертається, наприклад, Д. Кокк'яра у згадуваній історії європейської фольклористики, яку перекладено багатьма мовами. Дослідженню польської романтичної фольклористики присвячена низка праць [23].

Однак не тільки певною традиційністю й утвердженістю у європейській науці поняття "романтична фольклористика" мотивується доречність його застосування в історії української фольклористики. Для цього є й інші посутні причини.

* * *

Передусім, це глибока генетична й типологічна пов'язаність становлення та руху української фольклористики з характерними процесами в цій сфері в інших європейських країнах, зокрема слов'янських і особливо тих, які були поневолені чужоземними загарбниками. Ці спільності та відмінності вивчені дуже недостатньо. У дослідницькій літературі про них мовили загально, а в публікаціях радянського часу згадували зазвичай як про речі неістотні, маргінальні.

Так, скажімо, у тій же "Історії російської фольклористики" М. Азадовський нерідко звертається і до синхронних із предметом його дослідження фактів наукового зацікавлення українською народною словесністю. Виділяє навіть окремих досить значний за обсягом підрозділ "Ранні українські дослідження і зв'язки російської науки про фольклор із фольклористикою слов'янських країн" [1, с. 255-328], в якому стисло та досить об'єктивно розглядає основні (хоч і в далеко не повному обсязі) реалії початкового етапу вивчення української народної словесності.

Однак, хоча учений і констатує розвиток української фольклористики як значне явище, що заслуговує окремого розгляду, усе ж декларує її як сегмент, "фактор" у розвитку російської фольклористики, а тому, мовляв, і дослідження її "не можна відривати від російської" [1, с. 255]. Але справа не тільки в цьому, типовому для свого часу, ідеологічному постулюванні "нерозривної єдності" всього українського з "братским русским". Істотніше, що за цією формулою дослідник залишає поза увагою або тенденційно трактує, інтерпретує речі, які не вкладалися в цю схему.

Ідеться, зокрема, про нові явища української культури, наукової думки кінця XVIII – першої половини XIX ст., у тому числі й фольклористичних зацікавлень і вивчень, позначених впливом романтизму й пробудженням національно-патріотичної свідомості у певної частини української інтелігенції та здебільшого денационалізовано-змосковщеної вищої суспільної верств – поміщицько-дворянського панства. Обидва ці чинники впливу дослідник трактує несхвально. Перший – як інкорпорована й наслідувана в українській практиці чужа європейська мода, а другий – як пробуджений сентимент до старовини, архаїки, "козакофільсько-націоналістичні захоплення" [1, с. 258].

У цьому зв'язку якось надто лаконічно і загально невизначено сказано про таке яскраве явище, як харківський гурток романтиків кінця 20–30-х років XIX ст., його фольклористику та постать і тогочасний доробок його лідера І. Срезневського.

Залишилося поза дослідницьким нарративом М. Азадовського і те, що романтична фольклористика була складовою тієї потужної українофільської атмосфери в Харкові 20–30-х років, яка акумулювала продовження тут започаткованої полтавцем І. Котляревським знаменної справи розбудови нової української літератури (творчість П. Гулака-Артемовського, Г. Квітки-Основ'яненка, А. Меллинського, Л. Боровиковського та низки інших авторів того часу), стимулювала розгортання історичних і філологічних українознавчих студій, початки української журналістики тощо. Зрештою, атмосфери, в якій навіть етнічні за походженням великороси (тодішній І. Срезневський – згодом відомий славіст, професор Петербурзького університету, академік і студент Харківського університету, майбутній знаменитий історик М. Костомаров) ставали, як це зауважили ще сучасники, українськими патріотами.

Різні аспекти оцього значущого впливу романтизму на пробудження української національної свідомості і обстоювання права на власний культурний розвиток, місце і значення в цьому процесі народознавчих досліджень залишилися поза увагою не тільки цього автора, але й непоодиноким інших істориків науки, а тому й потребують поглибленого дослідницького погляду та осмислення. Охоплення не тільки того, що було спільним і характерним для трансформації романтизму в культурному розвитку взагалі, але й головно того особливого, що детермінували умови та потреби України.

Скажімо, виразно вираженої загальноукраїнської орієнтації в діяльності, у тому числі й народознавчо-фольклористичній, романтиків на чолі з М. Шашкевичем політично відокремленої від Наддніпрянської України Галичини. В ідейних інтенціях цієї діяльності австрійські правлячі кола не дарма углядели небезпеку для себе і доклали неабияких зусиль, щоб обмежити та нейтралізувати її вплив.

Національно-патріотичними і соборницьким тенденціями позначена і діяльність романтиків підросійської України. Їхні звертання до “Запорізької старини”, козацької героїки пробуджували національну пам'ять і, що особливо прикметне, спрямовували її увагу до свободолобних традицій і змагань українського народу, представляли цей народ не в дусі казенного його трактування як “малоросійської” частки великоросійського простору, а як історично самобутню етнокультурну реальність, неповторну індивідуальність не лише в слов'янському світі, а й широкому європейському просторі.

Такі ідейні контрапункти озвучували і в їхній фольклористиці. У статті “Погляд на пам'ятки української народної словесності”, яку опубліковано 1834 р. у формі відкритого листа до відомого російського етнографа, фольклориста й археолога І. Снегірьова (1793–1868) [14], І. Срезневський заперечив панівний у російській науці погляд на українську мову й усну народну творчість як на провінційну складову великоросійського цілого. Буквально з перших слів автор наголошував: “У теперішній час, здається, вже ні для кого і ні для чого доказувати, що українська мова (або, як полюбляють називати інші, малоросійська) є мовою, а не говором російської чи польської, як доказував дехто; і багато хто впевнений, що ця мова є однією з найбагатших слов'янських мов; що вона ледь чи поступається, наприклад, богемській у багатстві слів і виразів, польській у мальовничості, сербській у милозвучності; що це мова, яка, будучи ще невипрацьованою, уже може зрівнятися з освіченими мовами за гнучкістю та багатством синтаксичним – мова поетична, музикальна, мальовнича”¹.

І далі учений розвивав думку, що українська мова не повинна залишитися лише в середовищі простолюддя, заглушуватися і нівечитися серед інших мов, а стати мовою літератури та всіх суспільних верств українського народу. Стверджував, що переконливим доказом такої високої суспільно-культурної функціональ-

¹ Цит. за українським перекладом цієї праці І. Гунчика, див. [15, с. 97].

ності української мови є надбання усної народної творчості, пісні, думи та обнадійливий успішний початок нової української літератури, як "...глибокодумний Скворода, простодушний Котляревський, багатий фантазією Артемовський, завжди грайливий, завжди захоплюючий Основ'яненко і ще деякі інші..." [15, с. 97].

Першу частину своєї доказової тези про високі прикмети української народної мови та її потенційну спроможність для залучення за сприятливих умов до широкого суспільно-комунікативного і культуротворчого вжитку І. Срезневський продовжив і констатував подальшим розглядом різних видів української уснослоvesної народної творчості з наголосом на особливій культурній цінності і багатстві піснетворчості.

При обмеженому ще в той час запасі зібраного текстового матеріалу українського фольклору ця одна з найраніших спроб системного погляду на цей предмет, його жанрово-видове й змістово-тематичне розмаїття та художнє багатство постулювала українську народну словесність як широкий, різноаспектний і багатообіцяючий простір для поважного наукового дослідження, орієнтувала увагу на його важливі предметні аспекти і питання. І найголовніше, що ця праця науково переконливо задекларувала український фольклор як самобутнє культурне явище, один з основних поряд із народною мовою етновизначальних показників і чинників українства. Прикметним у цьому зв'язку є й те, що І. Срезневський послідовно вживає етноназви "Україна", "український" замість офіційних номінацій "Малоросія", "малоросійський".

Опрацювання цієї проблеми з широким залученням українського й іншого слов'янського фольклорного матеріалу плідно продовжив і розвинув відомий український і російський учений-славист О. Бодянский (1808–1874) у романтичний період своєї діяльності. Його магістерська дисертація "Про народну поезію слов'янських народів" [2] додала науково-мотивований погляд на українську усну народну творчість, особливо пісенну, у міжслов'янському порівняльному контексті.

Він зазначив, що новочасні народознавчі дослідження тісно поєднані з прямуюванням майже всіх народів, особливо європейських, до самобутності та самостійності та що цей рух оснований на усвідомленні кожним народом своєї власної індивідуальної, відмінної від сусідів, історичної і культурної традиції [2, с. 3–20].

Попри спільності в усній словесності слов'янських народів О. Бодянский відзначає в українській і чимало сутнісних особливостей, зумовлених специфікою історичного буття і характеру українського народу. Українську народну пісню О. Бодянский вважає найвищим досягненням слов'янської народної поезії, бачить її перевагу особливо в гуманістичному змістовому багатстві, музиці, поетиці, неповторній милозвучності мови [2, с. 136]. А стосовно порівняння з російською народною поезією заявив: "Цілком інше – народна поезія південних русів (українців, малоросіян), поезія всім своїм складом – внутрішнім і зовнішнім – діаметрально протилежна поезії русів північних" [2, с. 128].

У цих категоризмах – не без романтичного перебільшення, але в праці О. Бодянского їхня логіка була аналітично аргументована та достатньо вмотивована. У всякому разі – не викликала публічного опонування у сучасників. Уже згодом О. Пипін констатував у порівняльних заувагах О. Бодянского "резкое противопоставление поэзии северных и южных русских" [11, с. 110]. У радянських дослідженнях дисертація О. Бодянского тенденційно потрактована як звід загальних положень, запозичених від чеських і німецьких романтиків [1, с. 394]. Порівняльні судження вченого про українську та російську народну творчість кваліфіковано як "неправильні" і "несправедливі", "антиісторичну поляризацію російського й українського народів" [4, с. 42, 44].

Концептуально важливою була чітко заявлена наддніпрянцями і фактологічно поєднана з галицьким романтиками соборницька візія українського фольк-

лорного простору та руху і стану його вивчення. У їхніх публікаціях і листуванні взаємно згадуються і використовуються напрацювання на цьому спільному, хоч і політично-розчленованому полі. У середині 1830-х років П. Лукашевич із Полтавщини видав спільний збірник українських наддніпрянських і галицьких народних пісень [9]. О. Бодянський уже в першій половині 1840-х років перейнявся наміром публікації зібрання українських пісень із Галичини та Закарпаття Я. Головацького, але через перешкоди розпочав їх друкування щойно з 1863 р. у редактованому ним серійному науковому виданні "Чтения в Императорском Московском обществе истории и древностей российских при Московском университете", що завершилося виходом відомого чотирикнижжя "Народные песни Галицкой и Угорской Руси" (Москва, 1878). Тісні науково-фольклористичні й особисті контакти підтримували з галицькими українськими діячами М. Максимович та І. Срезневський.

У романтичній фольклористиці чітко визначилося і бачення та вивчення української народної словесності у ширшому європейському, зокрема міжслов'янському, контексті. Причому, цей зв'язок виражався не тільки в рецепційному плані (знанні, використанні, цитуванні фольклорознавчих напрацювань в інших національних науках) а й активній причетності до руху, поступу пізнання цього предмета, уведення українського матеріалу в широкий міжнародний науковий обіг. І.Срезневський уже в юнацькі роки записував від перехожих купчиків словацькі пісні і навіть видав ці записи окремою збіркою [13]. Згодом він наладив широкі зв'язки зі слов'янськими вченими. Із Шафариком, Колларом, Мацейовським, Погодніним та іншими визначними і менш відомими слов'янськими діячами листувалися І. Вагилевич, Я. Головацький, О. Бодянський, І. Бірецький; їхні дослідження та матеріали друкували в чеських, російських, польських виданнях, їх знали, до них прислухалися. Названу працю О. Бодянського відразу після її появи перекладали на інші слов'янські мови.

Отже, уже романтична українська фольклористика заявила себе не тільки у справі вивчення власної уснословесної творчості, але й фольклорних надбань інших слов'янських народів, започаткувавши славістичний сегмент української науки про фольклор.

Наведені ескізи зауваги про заангажованість української фольклористики першої половини XIX ст. в актуальні проблеми національно-культурного пробудження та розвитку переконують, що її становлення відбувалося в рамках загальних типових засад розвитку науки про усну народну творчість того часу. У головних своїх ознаках і константах цей рух позначений рисами ідеології та практики романтизму і мав у своїй основі передусім романтичне утвердження високої культурної цінності фольклору та його фундаментального значення для розвитку національної культури, зокрема й літератури.

Попри спільне з загальним розвитком науки про усну народну словесність у добу романтизму українська фольклористика того часу включала і чимало специфічного, зокрема такого, що було продиктоване своїми національними умовами та потребами. Крізь призму національної доцільності та потреби інтерпретували, модифікували часто й змістове наповнення характерних констант романтичної фольклористики.

* * *

Українській фольклористиці досліджуваного часу притаманні й інші визначальні прикмети романтичного бачення, трактування і використання усної народної словесності.

Особливо активно сприйняли українські романтики – літератори й етнографи-фольклористи – погляд на фольклор як на пам'ятки старовини ("преданья старины глубокой"). Того минулого, що вже не повернеться і до якого в підневіль-

них умовах України линула туга національної пам'яті як до чогось такого, що було славне, веселе та цілком відмінне від похмурого, сумного сьогодення. М. Шашкевич поетично трансформував такий погляд у вірші "Згадка":

Заспіваю, що минуло,
Передвіцкий згану час –
Як весело колись було,
Як то сумно нині в нас!

Зазвичай такий погляд на народну словесність, її давньовікову заглибленість був позначений міфологічними уявленнями. Але про це скаже наукова критика дещо пізніше. Тоді, в добу романтизму, надавали перевагу баченню фольклору як чистого голосу народу, донесеного з правіку, як залишку давніх монументальних епопей, пам'яток, з яких колись компонували такі епоси, як "Іліада" й "Одіссея". У дусі таких поглядів автор першого видання збірки українських народних дум князь М. Цертелєв ("Опыт собрания старинных малороссийских песней", 1819) назвав ці твори рештками, "знівченими розвалинами, які свідчать про красу зруйнованої будівлі" [6, с. 1]. Теорія та практика романтизму спонукала пошук збережених у народній пам'яті цих давніх епосів чи реконструкції їх на основі збережених "розвалин".

Романтична фольклористика була залучена до таких пошуків, її досвід знає і спроби таких реконструкцій. Мали місце вони і в практиці українських романтиків. Пафосом впливу цієї романтичної ідеї позначена, зокрема, "Запорожская старина" І. Срезневського (Харків, 1833–1838). Видана в шести книгах, що містять українські народні історичні пісні і думи, тексти козацьких літописів та інших писемних джерел, які уклав і прокоментував упорядник так, щоб представити певну цілісну візію кількасотлітньої запорізько-козацької минувшини.

У руслі цього мисленневого романтичного стереотипу постала й епопея "Україна" (1843) П. Куліша, скомпонована великою мірою на основі фольклорних текстів. Щоправда, поема була все-таки репрезентована не як народний, а авторський твір.

Оцю романтичну візію народної поетичної творчості як складової частини старовини декларували і галицькі романтики. Особливо виразно сформулював її М. Шашкевич у "Русалці Дністровій" (1837): "Старина є то піснь хороша, звеняча, що різним способом в наші часи загомонює, що різним настроєм озиваєся з передвіка до нас... Старина є то великий образ, є то зеркало, як вода чистое, в котрім незмуцненое являєя лице столітей. Там тобі, внуце, глянути, а взриш, як твої отці, твої діди жили, що діяли..." І далі трансформація згадуваного погляду на збережені пам'ятки народної творчості як частини, уламки великого колишнього цілого, які треба зібрати і знову скласти: "Окрухи, ба великі кусні сего образа, сего чудного зеркала придержались донині... Сукромні голоси бринять по всей Руси (то піснев, то казков, то небилицею, то поведінкою, то приповідкою, то заганкою, то обрядом і м[ногим] і[ншим]), лиш їх скликати в одно – а стане піснь велика, довга, безконечна, що цілим світом загуде, що сильно розгремит славу перідних і нинішних літ всього народа" [12, с. 115, 116].

Гаданою архаїчною іманентністю творів усної народної словесності зумовлено іменування їх "пам'ятками". Це поняття набуло поширення в українській романтичній фольклористичі. У цьому зв'язку простежуємо і конотацію погляду на пам'ятки фольклору як на археологічну цінність, історичні документи, які потрібні збирати, рятувати від забуття та нівеляційного впливу цивілізації.

Бачення пізнавального, історіографічного субстрату в уснопоетичних народних творах трапляється вже в доромантичних українських зацікавленнях фольклором. Особливо увага посилюється на нього в цьому плані під впливом публіка-

ції трактату З. Доленги-Ходаковського “Про Слов’янщину перед християнством” (1818). Ця праця загострила увагу до фольклорного історизму у слов’янських народознавчих дослідженнях. Для української романтичної фольклористики вагоме значення мали, зокрема, зауваги З. Доленги-Ходаковського про насиченість елементами давнини творів української усної народної словесності. Мабуть, не без впливу цих зауваг історизм української народної творчості і взагалі традиційної народної культури стає у 1830-х рр. головним предметом досліджень І. Вагилевича та Я. Головацького.

Упливом романтичного концепту історизму фольклору позначені задум, уклад, загальна фактура й дослідницький коментар “Запорожской старины” І. Срезневського. Звідси як історик розпочинався М. Костомаров. У магістерській дисертації “Об историческом значении русской народной поэзии” (Харків, 1843) він наголошував на важливості пам’яток усної словесності для історичної науки і під цим кутом зору веде розгляд українських і російських пісень. Водночас він уже застерігає від абсолютизації цього джерела, оскільки властиві народній поезії “квіти фантазії часто затінують, закривають історичну правду дійсного народного буття”. Найбільш вартісним для історика може бути фольклор, за словами М. Костомарова, як матеріал для з’ясування погляду самого народу на себе [8, с. 217]. Винесена з доби романтизму увага М. Костомарова до історизму фольклору була важливою і в подальші роки його дослідницької праці.

Уже на початковому етапі свого розвитку українська фольклористика жваво сприйняла романтичне трактування усної народної поезії як виразника національного духу й основи для розбудови національної культури. Стосовно України це положення набувало особливого значення, оскільки вона повинна була обстоювати своє право на розвиток власної національної літератури, яка в той час робила свої перші кроки, і літературної мови. Постулати романтизму відкривали основу й живильні джерела для цього в усній словесності.

Якщо для західноєвропейських і більшості слов’янських літератур орієнтація на досвід та доробок традиційної народної культури мала принести збагачення і зміцнення їхньої національної індивідуальності, то для української літератури ця орієнтація мала життєво-екзистенційний сенс. Збережені в народній пам’яті усно-словесні надбання, їхнє жанрово-видове розмаїття й художньо-естетичний досвід переконливо підтверджували можливість розвитку українського письменства, української літературної мови на основі живої мови українського народу. Знакомим є те, що українська романтична фольклористика діяльно підключилася до обговорення й утвердження цього концепту, причому з наголосом не так на його загальноромантичних смислах, як головню на прикладних стосовно України потребах.

Про “істинну ціну народності”, “самобутню поезію” на “рідному ґрунті” заговорив М. Максимович, починаючи з перших рядків “Передмови” до свого знаменитого збірника українських пісень 1827 р. [10, с. 1]. Уже мовилося про продовження конотації цієї теми в статті І. Срезневського “Взгляд на памятники украинской народной словесности”. Літературне відродження на основі народної традиційної культури і простонародної мови було одним із головних завдань у народознавчій діяльності українських галицьких будителів на чолі з М. Шашкевичем, їхнього постулату: “у нас словесність не може інша бути, окрім народної” [3, с. 21].

Із практикою фольклористичних зацікавлень і занять українських романтиків тісно поєднувався й тогочасний український літературний рух. Майже всі українські письменники кінця XVIII – першої половини XIX ст. займалися збиранням фольклорного й етнографічного матеріалу. Типово романтичними були і форми та способи літературного використання цього матеріалу – особливості літературного фольклоризму.

У продукції українських авторів бачимо багато аналогій із погляду стосунку до фольклору з реаліями і в інших тогочасних літературах. Починаючи від найпростіших, скажімо, наслідування, переспів, парафраза народних зразків, переклади фольклорних творів, особливо пісень, казок, легенд інших народів, творчі трансформації почерпнутих із народного уснословесного доробку сюжетів, мотивів, образів, використання досвіду фольклорної естетики, засобів і способів художньо-поетичного вислову.

І знову ж таки, попри типологічно спільне і близьке з загальною практикою зв'язків романтичної літератури з фольклором, літературний фольклоризм українських романтиків вирізнявся певними своїми особливостями. Передусім, це органічна наявність народної складової в їхній творчості, зумовленої як зануреністю у стихію традиційно-побутової народної культури і причетністю до активного процесу її пізнання, так і свідомістю важливої історичної іманентності цієї культури та її значущості для становлення і розвитку української національної літератури і мистецтва.

Українським романтикам не треба було шукати народознавчої інформації, натхнення у друківаних і рукописних джерелах та поза межами рідного етнічного ґрунту, як це було з іншими романтиками. Фольклорна стихія була складовою їхнього духовного середовища, ідеології, предмета зацікавлень і занять. Ідучи за покликом романтичної хвилі, їм не треба було налаштуватися "під фольклор", а творити в дусі його досвіду, його правди, історизму, демократизму, ідейних і морально-етичних засад, його поетики й естетики. Це усвідомлювали обдаровані українські романтики, і тому не випадково в їхньому доробку так багато яскравих зразків творчого фольклоризму. Особливо високим осягненням є зв'язок із фольклором романтичної складової поетичної творчості Т. Шевченка.

Хоча, зрозуміла річ, не обійшлося у взаєминах української романтичної літератури з фольклором і етнографією без спрощених, примітивних підходів, безталантих і літературно непродуктивних практик.

Поза увагою українських романтиків не міг залишитися і той очевидний факт, що український фольклор був предметом пильної уваги дослідників і літераторів інших народів, що він служив джерелом творчого натхнення та матеріалом для низки російських письменників, а також М. Гоголя і багатьох польських романтиків, у середовищі яких склалося таке неординарне явище, як "українська школа". Це поняття виникло вже в середині 1830-х рр. та охоплювало значну кількість польських письменників доби романтизму.

Таким чином, складовою української романтичної фольклористики була і прикметна для тієї доби тісна пов'язаність із літературним фольклоризмом, їхня певна взаємозалежність. Збирання і вивчення творів усної народної словесності, з одного боку, збуджували літературні зацікавлення і давали матеріал для творчої роботи; із другого – літературний фольклоризм стимулював власне фольклористичні заняття, фіксував не тільки їхню науково-пізнавальну, а й культуротворчу доцільність.

Українській фольклористичній першій половині XIX ст. притаманними були й інші типові риси, характерні для романтичного вивчення усної народної словесності. У стислому конспективному викладі, це, зокрема, такі:

1) головна увага до пісенного фольклору, особливо обрядового й історичного, з яким пов'язувалося походження та поширення в добу романтизму термінологічного словосполучення "усна народна поезія";

2) декларування точності запису фольклорного тексту та водночас системне недотримання цієї вимоги. Допускання поправок задля прояснення змісту, комбінації варіантів і навіть дописування збирача. Непослідовність текстології у записах і виданнях романтичної фольклористики була властивою фактично впродовж усього її періоду;

3) істотні порушення фольклорної автентики у фіксаціях і поданнях текстового матеріалу, у тому числі й те, що згодом буде названо в науці підробками та фальсифікатами. Такі речі були у практиці романтичної фольклористики, вони потребують, як і різні інші текстологічні порушення того часу, конкретно-історичного погляду й оцінки – не тільки з пізнішої наукової позиції, але й з'ясування того, чим були вони і яку роль виконали у свій час. Без такого підходу залишиться недомовленим багато що зі спадщини української романтичної фольклористики, у тому й “Запорожская старина” І. Срезневського і чимало текстів інших видань того часу;

4) у судженнях про природу усної народної творчості, її гуманістичні ідейно-змістові й функціональні константи, поетико-естетичні визначальні риси, у поглядах і практичних кроках стосовно групування, систематики та класифікації фольклорного матеріалу українська романтична фольклористика орієнтувалося на сучасний їй теоретичний і практичний досвід розвитку науки про фольклор. Водночас враховувала і те специфічне, що давав їй власний національний матеріал. Це простежується в багатьох оригінальних аналітичних опрацюваннях та інтерпретаціях різних питань із досліджуваної предметної сфери, у пропонуваніх класифікаційних схемах (наприклад, у працях М. Максимовича, І. Срезневського, О. Бодяньського, М. Костомарова, І. Вагилевича, Я. Головацького).

Зазначені й інші характерні ознаки романтичного стосунку до фольклору, його вивчення і використання, які простежуються в українській фольклористиці першої половини ХІХ ст. і дають підставу констатувати її причетність до загальноєвропейського процесу формування цієї науки, тобто слугують ще одним підтвердженням доцільності введення поняття “романтична фольклористика” в систему періодизації історії української науки про фольклор.

* * *

Хронологічний принцип компонування історії фольклористики – національної, слов'янської чи ще якоїсь предметно ширшої – найбільш логічний і доцільний. Доречне і групування матеріалу в його рамках та структурування викладу у поєднанні з певними суспільно-політичними угрупованнями, ідейними течіями і рухами, що у свій час мали місце та впливали на формування різних галузей гуманітарних наук, у тому числі й фольклористики. Так, як це, скажімо, зробив у розгляді історії російської фольклористики від початку до середини ХІХ ст. М. Аздовський.

Однаке свою візію процесу становлення та розвитку російської науки про фольклор учений штучно абстрагував від загальної ситуації у тогочасних європейських фольклористичних студіях, що розвивалися під визначальним впливом романтичної ідеології. Навіть попри те, що в російській науці та культурі цій ідеології протидіяла, як згадувалося, серйозна опозиція, вплив теорії та практики романтичної фольклористики мав істотне значення, зокрема в ранніх і декабристських зацікавленнях та дослідженнях усної народної словесності.

Щодо української фольклористики того часу, то в ній не бачимо якихось слідів конфронтації з загальноєвропейськими тенденціями. В усіх трьох її головних осередках того часу – харківському, львівському, київському, та у фольклористичних практиках поза ними визначальними є прикмети, характерні для романтичного фольклоризму.

Поняттям “романтична фольклористика” якраз і визначається оце спільне понаднаціональне, регіональне, локальне. В історичній періодизації цим поняттям пропонують означувати вищий категоріальний вимір предмета з урахуванням його підрозділів і змістових особливостей. Наприклад, бачення спільного та специфічного в діяльності тих же осередків української фольклористики, їх представників, прив'язки їхніх фольклористичних занять до конкретних умов, можливостей, місцевостей і потреб тощо.

Категорія “романтична фольклористика” означає перший період формування цієї науки з особливостями її становлення та розвитку, із певними теоретичними засадами та практичними напрацюваннями, які послужили основою для подальшого розвитку й утвердження фольклористики як наукової галузі. У часовому окресленні цей період визначається в загальному останніми десятиліттями XVIII – серединою XIX ст. Романтичний етап національних фольклористик має свої певні хронологічні корективи. Скажімо, нижню межу української романтичної фольклористики потрібно датувати лише першими десятиліттями XIX ст., а верхню – 1850-ми, коли в заняття з усною народною словесністю входять нові вимоги і потреби, яким підпорядковуються навіть ті дослідники, діяльність яких починалася в руслі романтичної традиції.

Очевидна річ, що романтичну фольклористику не можна трактувати як донауковий етап пізнавальних зацікавлень і занять з усною народною словесністю. Як уже зазначалося, увага до фольклору як складової традиційної народної культури, збирання, вивчення і видання його текстів інспірували генетично пов’язані з романтичною ідеологією погляди і підпорядковувалися певній системі правил. Ці погляди і правила далеко не завжди і не в усьому узгоджувалися з пізнішими післяромантичними фольклористичними постулатами та підходами.

Як і кожна наука, фольклористика не стояла та не стоїть на місці. Романтичний період не був її передісторією, а повноправною складовою історії її формування. Із конкретно-історичного погляду потрібно розглядати її напрацювання. Зважування та оцінювання їх за пізнішими науковими критеріями, очевидно, потрібні, але обмежуватися ними не можна. Кожний крок наукового поступу повинен бути показаний передусім сутнісно таким, яким він був у свій час.

В атмосфері романтичної фольклористики виникла і перша т. зв. міфологічна наукова школа, зачинателями якої були брати Грими. Вплив цієї школи із позиціонуванням міфу як основи мистецтва позначився і в українській романтичній фольклористиці, зокрема в працях І. Вагилевича про слов’янську символіку та демонологію, у дослідженнях І. Срезневського і М. Костомарова з міфології слов’ян.

Згодом – у післяромантичний т. зв. позитивістський період наукового розвитку стане популярним групування фольклористичних досліджень за напрямками і школами: міграційної, або запозичень; антропологічної, або етнографічної; культурно-історичної; філологічної. Пропонували навіть періодизацію історії фольклористики за школами. Однак та схема – як зміна шкіл – не відповідає, за слушного заувагою М. Азадовського, дійсному процесу руху науки про фольклор [1, с. 25, 26].

Отож, романтична фольклористика як перший період науки про усну народну словесність визначається як комплексом загальних понаднаціональних ознак, так і рисами, пов’язаними з умовами і потребами культурного розвитку кожного народу. Таке поєднання загального та національно специфічного виразно простежуємо і в українській фольклористиці першої половини XIX ст. Далі на розгляді конкретного матеріалу матимемо можливість докладніше це побачити. Тому є підстава назвати цей період в історії філологічних наук “романтичною фольклористикою”.

Наступний період – позитивістська фольклористика – характеризується трансформацією романтичної апологетики народної традиційно-побутової культури в русло її вивчення і осмислення на засадах поглибленого наукового дослідження. Попри певне продовження романтичної традиції в аматорських зацікавленнях і заняттях фольклором утверджується і стає визначальним науково професійний напрямок фольклористичної роботи: у збиранні, точності записів, паспортизації, систематиці, класифікації, різних аспектів вивчення, текстології, виданнях. Усі ці види роботи з фольклором регламентуються науково зорієнтованими інструк-

ціями, методичними порадиниками та питальниками. Входять у практику певна інституціоналізація фольклористичної роботи та спеціальні експедиційні польові дослідження.

У рамках позитивістської фольклористики, яка в українських умовах охоплює і перше тридцятиліття ХХ ст., наука про усну народну словесність сягнула високого розвитку. Плідно заявили про себе в українській фольклористиці і різні характерні для тогочасного європейського народознавства школи та напрямки, зокрема культурно-історична школа. У загальній системі фольклористичних досліджень появився чималий доробок української музичної фольклористики.

Розгорнутий рух української науки про фольклор був фактично перерваний системними репресіями більшовицького режиму проти українознавства та його діячів, що розпочалися і нищівною хвилею прокотилися з кінця 1920-х років, та внаслідок насильного переведення суспільних наук на марксистсько-ленінські теоретико-методологічні рейки. З того часу веде своє літочислення третій – підрадянський період української фольклористики, що тривав до розвалу “імперії зла”. Це фактично період стагнації цієї галузі української науки з вибірковими предметними фільтраціями, періодичними кадровими чистками, спорадичними оживленнями та поодинокими продуктивними напрацюваннями. Цей складний і вельми драматичний період української фольклористики ще чекає свого спеціального об’єктивного вивчення й осмислення.

Уже сьогодні можна говорити і про четвертий період в історії української фольклористики, що склався в умовах незалежної України. Постсовєтська доба зняла обмеження і казенно-зобов’язальні мисленнєві та концепційні стереотипи, що тяжіли над українською гуманітарною наукою майже усе ХХ ст., для її поступу відкрилися нові можливості.

Перша частина цього розділу мала би містити розгляд українських фольклористичних досліджень у діаспорі, які мали можливість продовжити тяглість попередньої традиції української науки про фольклор, і поєднати її з теперішніми можливостями та напрацюваннями фольклористики в Україні.

Це загальна робоча візія побудови історії української фольклористики. Зрозуміла річ, що при докладному опрацюванні ця схема зазнає змін, уточнень і прив’язки її структурних компонентів до конкретних реалій.

Опрацьований матеріал з історії української фольклористики першої половини ХІХ ст. дає нам достатню конкретику поки що лише стосовно окреслення першого її періоду, який за типологічними ознаками підставою можна назвати романтичною фольклористикою.

Для найменування цього періоду інколи використовують ще поняття “преромантична фольклористика”. Термін “преромантизм” (“преромантичний”) походить з європейського літературознавства – від французького *preromantisme* – передромантизм. Ужитий на означення сукупності ідейно-змістових і стилєвих тенденцій літератури другої половини ХVІІІ – початку ХІХ століть, що виходили за рамки панівних у той час літературно-естетичних засад класицизму і просвітництва та окреслювали певні якості нового напрямку – романтизму. Уперше ввів цей термін французький учений Д. Морне у працях “Огляд історії французької літератури” (1909) і “Романтизм у Франції у ХVІІІ ст.” (1912). Його підхопили й інші дослідники.

В українській науці цей термін прозвучав лише в доповіді Євгена Кирилюка на VII міжнародному конгресі славистів у Варшаві в 1973 р. На риторичне запитання вченого “А чи не було й у нас (в українській літературі. – Р.К.) такої стадії як *преромантизм*?” [5, с. 4] – ствердно відповів із розлогою аргументацією український вчений у Польщі С. Козак у дослідженні “U źródeł romantyzmu i nowożytniej myśli społecznej na Ukrainie” (“Біля джерел романтизму та новітньої суспільної думки в

Україні". – Вроцлав, 1978. – 145 с.) та в спеціальній монографії "Український преромантизм. Джерела, зумовлення, контексти, витоки" (Варшава, 2003. – 226 с.).

У руслі смислового літературознавчого контексту поняття "преромантизм" виникло і словосполучення "преромантична фольклористика". Воно увійшло в європейську фольклористику з аналогічним літературному преромантизму смислом та означає появу в зацікавленнях народною усною словесністю нових якостей, зокрема елементів того, що стане визначальним для романтичної фольклористики, а також фіксує час, на який, за визначенням польського вченого Юліана Кшижановського, "припадає діяльність перших любителів і збирачів народної творчості, таких, як Персі та Макферсон в Англії, Гердер і Грімми в Німеччині, Караджич у Сербії і Кірша Данілов у Росії, а також можна говорити про ранні спроби новочасного і подекуди наукового погляду на народну творчість" [22, s. 7].

Зазначимо, що семантикою поняття "преромантична фольклористика" може охопити аж ніяк не все, що стосується зацікавлень народною словесністю до доби романтизму, у тому числі й давніх часів. Для такого широкого предметного охоплення було б доречнішим інше означення – доромантична фольклористика, що включає у своє смислове поле і властиву прелюдію до романтичної фольклористики, передромантичну, – преромантичну фольклористику, і давніші зацікавлення фольклором. Поняття "преромантичний" обмежує предмет зацікавлень фольклором лише фактами, які за змістом і часом уже були наближеними і певною мірою смислово дотичними до наступного, власне романтичного фольклоризму.

Преромантична фольклористика поступово еволюціонувала в нову свою фазу – романтичну, була одним із її живильних джерел. Тому провести чітке розмежування між ними важко. Визначальною прикметністю другої є наявність у зацікавленнях творами усної народної словесності усвідомлення культурно-історичної ваги фольклору і науково-пізнавальної мети збирання та вивчення його пам'яток і зразків. Тобто бачення і розуміння у збиранні та дослідженні фольклору тих його цінностей, які стверджував і на які орієнтував увагу романтизм.

Преромантичні зацікавлення народною традиційною культурою, творами усної словесності вже мали під собою певне осмислення вартості цієї культури і спонуки її пізнання та ширшого суспільно-комунікативного залучення. Але ці інтенції всіляко обмежували й послаблювали впливом панівної класицистичної художньої культури та науки, які трактували народну традиційну культуру як щось нижче і якщо не цілком ігнорували її, то в кращому разі відводили їй лише маргінальне місце.

Класицистичне та просвітницьке мислення допускало академічну увагу до народного слова, але не вважало його повновартісним і повноправним суб'єктом культури. Відповідно, і преромантичні любителі фольклору збирали й видавали тексти народних пісень, легенд, казок, переказів... головно задія їх експонування для широкого читача, рятування від затрати, антикварного колекціонування тощо. Атракційність фольклорних текстів як явища культури та предмет уваги науки еволюціонувала в міру наближення до властиво романтичної доби і стала однією з визначальних ознак її досвіду.

Щойно теорія та практика романтизму перекинула місток між професійною і народною культурами, між наукою та збиранням і вивченням фольклору, на повний голос заявили про себе й концепт важливості народної словесності як дієвого чинника творення і демократизації нової національної культури, визначила народну поезію та мову як високофункціональне вираження творчого духу народу, закладених у ньому глибокої історичної пам'яті й багатого культуротворчого потенціалу. У зв'язку з цим у новому світлі постає і сам творець цього традиційного багатогранного духовного феномена – "проста людина – простий народ".

Перехідним етапом акумуляції цього усвідомлення та нарощення нового бачення народної культури в системі цінностей, утвердження погляду про її нау-

ково пізнавальну й естетичну вартість був преромантизм, властиво, преромантична фольклористика.

Саме в такому смислі вживає це поняття Дж. Кокк'яра в "Історії фольклористики в Європі". Так воно сприйняте і в історіях різних національних фольклористик, зокрема польської, в якій на сьогодні вже досить докладно висвітлено оцей передромантичний етап зацікавлень і занять усною народною словесністю. Наприклад, дослідник Чеслав Гернас визначив XVIII ст. як період польської *префольклористики* [20], і як фактологічне обґрунтування цього твердження видав об'ємну двотомну антологію відповідних текстів "В калиновім лісі" (1965. – Т. 1. – Біля джерел польської фольклористики; Т. 2. – Антологія польської народної пісні з польських збірок у XVIII ст.) [19]. Дослідження цієї теми продовжено в першому томі історії польської фольклористики [17], у названій розвідці Ю. Маслянки про польську романтичну фольклористику та в інших працях.

Словом, тривалий досвід функціонування поняття "преромантична фольклористика" у європейській науці переконує у виразно окресленій його семантичній предметній прив'язці, – а отже, і в рації та науковій доцільності його вживання. Тому, коли пропонуємо ввести це поняття в ролі наукового терміна в історію української фольклористики, то не тільки за аналогією до відомої практики в інших національних фольклористиках, а передусім тим, що для цього є реальні предметні підстави.

Історичні факти, опубліковані та рукописні джерела засвідчують наявність значного руху доромантичних зацікавлень фольклором в Україні – давніх і преромантичних. Але спеціальних підсумкових досліджень, збірників текстового матеріалу, антологій стосовно цієї теми поки що не маємо.

Зазвичай виклад цього матеріалу рубрикують за розділами: "Донаукові зацікавлення українським фольклором" та "Початки наукових зацікавлень". Ні М. Цертелєв, ні М. Максимович не були ще справжніми романтиками, а радше позиціонували преромантичний етап культурологічного мислення. Але вони у фольклористиці вони вже помітили та сказали чимало такого, що зазнало розвитку і стало прикметним у романтичний період української науки про фольклор, адже знаменитому збірнику М. Максимовича "Малороссийские песни" і його вступній статті (1827) судилося стати віхою, маніфестом становлення української фольклористики.

Постановка питання про преромантичний етап української фольклористики залишається відкритим завданням для спеціального дослідницького опрацювання, результат якого неминуче підтвердить наявність в історії українських зацікавлень усною народною творчістю стадії, яка в європейській науці названа преромантичною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азадовский М. К. История русской фольклористики / М. К. Азадовский. – Москва: Государственное учебно-педагогическое издание Министерства просвещения РСФСР, 1958.
2. Бодянский И. О народной поэзии славянских племен. Рассуждение на степень магистра философского факультета первого отделения, кандидата Московского университета Иосифа Бодянского / И. Бодянский. – Москва, 1837.
3. Брик І. Матеріали до історії українсько-чеських взаємин в першій половині XIX ст. / І. Брик // Українсько-руський архів. – Львів, 1924. – Т. 15.
4. Дей О. І. Фольклористична діяльність Осипа і Федора Бодянських / О. Дей // Українські народні пісні в записках Осипа та Федора Бодянських. – К.: Наукова думка, 1978.
5. Кирилюк Є. П. Український романтизм у типологічному зіставленні з літературами західно- і південнослов'янських народів (перша половина XIX ст.). VII міжнародний з'їзд славистів / Є. П. Кирилюк. – К.: Наукова думка, 1973.
6. Князь Цертелєв. Рассуждение о старинных малороссийских песнях / Князь Цертелєв // Опыт собрания старинных малороссийских песней. – Санкт-Петербург, 1819.

7. Колесса Ф. Історія української етнографії / Ф. Колесса. – К.: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2005 / Відп. ред. Г. А. Скришник. – 366 с.
8. Костомаров Н. Об историческом значении русской народной поэзии / Н. Костомаров. – Харьков, 1843.
9. Лукашевич П. Малороссийские и червонорусские народные думы и песни / П. Лукашевич. – Санкт-Петербург, 1836. – 170 с.
10. Малороссийские песни, изданные М. Максимовичем. – Москва, 1827.
11. Пыпин А. И. История русской этнографии / А. И. Пыпин. – Санкт-Петербург, 1891. – Т. III. Этнография малорусская.
12. Руслан Шашкевич. Старина / Руслан Шашкевич // Русалка Дністровая. – У Будилі, 1837.
13. Срезневский И. И. Словацкие песни / И. И. Срезневский. – Харьков, 1832. – 60+2 с.
14. Срезневский И. И. Взгляд на памятники украинской народной словесности. Письмо к профессору И. М. Снегиреву / И. И. Срезневский // Ученые записки Московского университета. – 1834. – Ч. I. – № 4. – С. 134–150.
15. Срезневський І. Погляд на пам'ятки української народної словесності / Переклад І. Гунчика // Міфологія і фольклор. Загальноукраїнський науково-освітній журнал - Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – № 1 (13). – С. 97–104.
16. Українська народна поетична творчість / ІМФЕ АН УРСР. – К.: Радянська школа, 1958. – Т. I. Дожовтневий період. – 816 с.
17. Dzieje folklorystyki polskiej 1800–1863. Epoka przedkolbergowska / Pod red. H. Kapelus i J. Krzyżanowskiego. – Wrocław, 1970. – 530 s.
18. Cocchiara Giuseppe. Dzieje folklorystyki w Europie / Giuseppe Cocchiara. – Warszawa, 1971. – S. 25–300.
19. Hernas Cz. W kalinowym lesie / Cz. Hernas. – Warszawa, 1965. – Т. I. U źródeł folklorystyki polskiej. – 286 s.; Т. II. Antologia polskiej pieśni ludowej ze zbiorów polskich XVIII w. – 263 s.
20. Hernas Cz. Wiek prefolklorystyki polskiej 1700–1800 / Cz. Hernas // Pamiętnik literacki. – 1963. – Zesz. 2. – S. 279–312.
21. Krzyżanowski J. Folklorystyka polska / J. Krzyżanowski // Słownik folkloru polskiego. – Warszawa, 1985. – S. 109–114.
22. Krzyżanowski J. Giuseppe Cocchiara i jego dzieło / J. Krzyżanowski // Cocchiara G. Dzieje folklorystyki w Europie. – Warszawa, 1971. – S. 5–24.
23. Maślanka J. Polska folklorystyka romantyczna / J. Maślanka. – Wrocław-Warszawa, 1984. – 64 s.

Concept of “Preromantic and Romantic Folklore Studies”

Roman KYRCHIV

Following the tradition of European science and significant actual reasons, the author of the article considered the issues of recognizing a separate stage of Ukrainian Folklore Studies development – a Preromantic one. This period is a sort of prelude to the actual romantic folklore studies in Ukraine of 1810–1850s. Pre-romanticists started collecting and publishing folklore texts mainly to present them to the wide range of readers, for collections of antiques, or aiming at saving them from being lost. As opposed to them, their successors – romanticists-folklore researchers when recording and researching folk literature did not limit their interest in folklore with just facts, but rather viewed it as an effective factor of new national culture creation and democratization, they saw it as an expression of people’s creative spirit, profound historical memory and rich potential for culture creation. The concept of “pre-romanticism” is considered by the researcher to have entered the European folklore studies with a sense that was identical to the literary one, and marked the appearance of determinative features and elements of romantic folklore studies in the interest in folklore.

Key words: pre-romanticism, folklore studies, folk literature, text, culture, European, history.

Концепт “предромантическая и романтическая фольклористика”

Роман КИРЧИВ

Автор статті, руководствуюсь традицією європейської науки, розглянув питання про необхідності виділення в українській фольклористическій предромантичного етапу її розвитку. Цей період являється своєобразною прелюдією к собственно романтическій фольклористическій в Україні, розвиток котрої приходиться

на 1810–1850-е годы. Предромантики начали собирать и издавать фольклорные тексты преимущественно с целью их экспонирования широкому кругу читателей, антикварного коллекционирования и сохранения. Зато их преемники, романтики-фольклористы, записывая и исследуя народную словесность, уже не ограничивались интересом к фольклорным текстам только как к фактам, а рассматривали устное народное творчество как действенный фактор создания и демократизации новой национальной культуры, видели в нем выражение творческого духа народа, глубокой исторической памяти и богатого культуротворческого потенциала. Понятие “предромантизм”, считает исследователь, вошло в европейскую фольклористику в аналогичном литературном смысле и означало появление в интересе к устной словесности черт и элементов, которые стали определяющими для романтической фольклористики.

Ключевые слова: предромантизм, фольклористика, народная словесность, текст, культура, европейский, история.

Стаття надійшла до редколегії 8.07.2014

Прийнята до друку 14.08.2014

Нові книги

Легенди, бувальщини та оповідки з Турківщини / упорядник Петро Зборовський. – Львів: Срібне слово, 2014. – 288 с.

Книга присвячена усній народній творчості Турківщини – складової частини історико-етнографічного регіону Бойківщини, яка сусідує з Гуцульщиною та Лемківщиною і займає центральну частину Українських Карпат. У збірці подано записи легенд, бувальщин та оповідок, які зібрано в Турківському районі Львівської області, у літературному опрацюванні. Більшість із цих фольклорних творів належать до легенд, які записувач умовно поділив на фантастичні, історичні та побутові. Наукова цінність цієї книги перш за все в тому, що вона є важливим джерелом соціально-історичної, світоглядної, релігійної та естетичної самосвідомості бойків як одної з етнічних гілок українського народу.

